

УДК 378.147.14:811.111

ПРИНЦИПИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ В ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗВО

© Зеленін Г.І.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Зеленін Генадій Іванович: ORCID: 0000-0003-1274-2311; zelenin_g@ukr.net; кандидат психологічних наук, завідувачий кафедрою іноземних мов; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті представлено принципи змішаного навчання англійської мови для спеціальних цілей (ESP) в інженерно-педагогічному ЗВО: принцип науковості, свідомості, доступності, активності, систематичності та послідовності, міцності засвоєння знань, умінь та навичок, наочності, врахування індивідуальних особливостей студентів, принцип інтерактивності, принцип професійної спрямованості, принцип автономності та принцип гнучкості навчання іноземній мові. Визначено, що організація курсу ESP у контексті змішаного навчання, заснованого на активних методах самостійного надбання знань та роботи з інформацією, повинна будуватися не лише на основі загальнодидактичних, але також методичних принципів, які враховують особистісні характеристики студентів (зокрема вікові та професійні) і специфіку навчання ESP. Зроблена спроба розглянути особливості даної технології й перспективи її застосування з метою організації курсу ESP в інженерно-педагогічному ЗВО. Приймаючи до уваги розглянуті принципи змішаного навчання ESP в інженерно-педагогічному ЗВО, були виділені такі умови його результативного використання: підвищення рівня студентської автономності; пристосовність моделі; розумне витрачання аудиторного часу й самостійної діяльності студентів; врахування індивідуальних характеристик студентів; використання різних засобів педагогічного впливу; збільшення обсягу навчального матеріалу; інтерактивність навчання іноземній мові; наявність абсолютного доступу до навчальних матеріалів.

Ключові слова: змішане навчання; інженер-педагог, принципи навчання; англійська мова для спеціальних цілей; електронні освітні ресурси; інженерно-педагогічний ЗВО, професійна діяльність, освітня технологія, самостійне навчання, автономія студента.

Зеленін Г.И. «Принципы смешанного обучения английскому языку для специальных целей в инженерно-педагогическом заведении высшего образования».

В данной статье представлены принципы смешанного обучения английскому языку для специальных целей (ESP) в инженерно-педагогическом вузе: принцип научности, сознательности, доступности, активности, систематичности и последовательности, прочности усвоения знаний, умений и навыков, наглядности, учета индивидуальных особенностей студентов, принцип интерактивности, принцип профессиональной направленности, принцип автономности и принцип гибкости обучения иностранному языку. Определено, что организация курса ESP в контексте смешанного обучения, основанного на активных методах самостоятельного приобретения знаний и работы с информацией, должна строиться не только на основе общедидактических, но также методических принципов, которые учитывают личностные характеристики студентов (в том числе возрастные и профессиональные) и специфику обучения ESP. Сделана попытка рассмотреть особенности данной технологии и перспективы ее применения с целью организации курса ESP в инженерно-педагогическом вузе. Принимая во внимание рассмотренные принципы смешанного обучения ESP в инженерно-педагогическом вузе, были выделены следующие условия его успешного применения: повышение уровня студенческой автономности; приспособляемость модели; разумное расходование аудиторного времени и самостоятельной деятельности студентов; учет индивидуальных

характеристик студентів; використання різних засобів педагогічного впливу; збільшення обсягу навчального матеріалу; інтерактивність навчання іноземній мові; наявність повного доступу до навчальних матеріалів.

Ключові слова: змішане навчання; інженер-педагог, принципи навчання; англійська мова для спеціальних цілей; електронні освітні ресурси; інженерно-педагогічний ВНУ, професійна діяльність, освітня технологія, незалежне навчання, автономія студента.

Н. Зеленін "The principles of blended teaching of English for Specific Purposes at engineering and pedagogical higher educational institutions"

The article deals with principles of blended learning in ESP course at engineering and pedagogical higher educational establishments, namely the scientific principle, the principles of consciousness, accessibility, activity, systematicness and consistency, the strength of knowledge and skills acquisition, visibility, the principle of taking into account the individual characteristics of students, the principle of interactivity, the principle of professional orientation, the principle of autonomy and the principle of flexibility in teaching English as a foreign language. It is shown that an ESP curriculum within a blended learning framework should be realized on the basis of active and autonomous methods of knowledge acquisition and work with information. The course is considered to be the most efficient within the framework of blended learning based upon both basic didactic regulations and methodological (general and particular) principles, considering individual student characteristics, such as age and specialization, ESP course peculiarities as well as blended learning features. The article aims to address the peculiarities of the given technology and prospects of its application for the purpose of ESP courses at engineering and pedagogical higher educational establishments. Taking into account the principles of blended ESP teaching, the following conditions of its successful application were identified: increase in the level of students' autonomy; adaptability of the model; reasonable expenditure of classroom time and students' independent work; individual characteristics of students; use of various means of pedagogical influence; increase in the amount of educational materials; interactivity; availability of the absolute access to educational materials.

Keywords: blended learning, engineer-teacher, education principles, English for Specific Purposes (ESP), electronic (online) educational resources, engineering and pedagogical higher educational establishment, vocational activity, educational technology, independent learning, students' autonomy.

Постановка проблеми. Внаслідок зростання впливу науково-технічного прогресу, створення та впровадження у виробництво та соціальну сферу сучасних технологій (зокрема інформаційних, де від фахівців потрібні додаткові знання, серед яких іноземна мова), а також виникнення суміжних галузей в освіті, що спричиняє необхідність підготовки спеціалістів широкого профілю, з великим світоглядом та навичками вирішувати складні комплексні завдання, зростають також вимоги до якості підготовки фахівців. Динаміка інженерно-педагогічної професії (зміст праці, вимоги до особистості майбутнього фахівця тощо) вимагає, щоб професійна підготовка студентів в інженерно-педагогічному ЗВО забезпечувала можливість подальшого саморозвитку випускника та його успішне професійне становлення.

Актуальність проблеми. Сьогодні гостро стоїть питання щодо використання нових методів і технологій в освітній системі. Інновації в освіті – це нововведення, які призначені для вирішення проблемних ситуацій із метою забезпечити оптимізацію навчального процесу, організацію сприятливих умов засвоєння матеріалу та підвищення якості освіти. Інноваційна діяльність не тільки створює основу для конкурентноздатності інженерно-педагогічного ЗВО на ринку освітніх послуг, але й визначає напрями професійного зростання вчителя, його творчого пошуку, сприяє особистісному зростанню майбутніх інженерів-педагогів.

Знання та кваліфікація стають пріоритетними цінностями в житті людини в умовах інформаційного суспільства, зокрема міжнародного. Тому зростає значимість навчання іноземним мовам студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, формування комунікативної компетентності, потреби внесення змін до викладання іноземної мови в немовних ЗВО.

Традиційно навчання іноземній мові в інженерно-педагогічному ЗВО орієнтувалося передусім на читання, розуміння та переклад текстів за фахом, а також на вивчення проблем наукового стилю. Сучасні методи навчання іноземним мовам ґрунтуються на комунікативному підході та включають використання різних Інтернет технологій, які вносять в освітній процес демократичність, відкритість, мобільність. Комунікативний підхід передбачає таку організацію процесу навчання іноземній мові, при якій усі методи й прийоми, які використовуються, повинні насамперед враховувати особливості особистості студента, його потреби, мотивацію та здібності. Тільки в цьому випадку студент стає не тільки суб'єктом мовленнєвої та навчальної діяльності, але й активним учасником.

Зміни в процесі навчання іноземній мові відбуваються в багатьох провідних українських технічних ЗВО. Нововведення стосуються різних аспектів навчального процесу – зміни щодо організації простору в аудиторіях, оснащення навчальних класів сучасними технічними засобами та застосування нових освітніх технологій на практичних заняттях під час самостійної підготовки студентів із використанням величезної кількості онлайн складових та Інтернет-ресурсів. Технологія *blended learning* (змішане навчання) стає однією з найбільш популярних і результативних у процесі вивчення іноземної мови, бо саме вона дозволяє максимально продуктивно організувати час викладача й студента, а також робить процес вивчення іноземної мови цікавим та доступним. Технологія змішаного навчання поєднує в собі сильні сторони традиційного навчання й переваги дистанційних технологій, є дієвим способом вирішення проблеми невідповідності запитів сучасного суспільства та готовності вищої інженерно-педагогічної освіти їх задовольняти.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні ЗВО оснащені новітніми інформаційними технологіями, які сприяють успішному навчанню студентів іноземній мові. Тому, виходячи з доступності інформаційних технологій, багато дослідників (М. П. Лапчик, С. А. Бешенков, В. П. Демкин, А. А. Кузнєцов, К. Evelin, В. Oliver, S. Papert та інші) бачать оптимізацію освітнього процесу в поєднанні традиційних методів навчання (*Brick and Mortar Education*) з інформаційними та комунікативними технологіями, тобто в застосуванні змішаної форми навчання (*Blended Learning*). Дослідники університету Британської Колумбії представили шість різних моделей змішаного навчання [5, с. 4]:

1: *Face-to-Face Driver* (викладач навчає студентів традиційно, на заняттях застосовується мережеве навчання іноземної мови в якості допоміжного, коли необхідно).

2: *Rotation* (традиційне і онлайн-навчання проходить за графіком, який складається викладачем).

3: *Flex* (навчання проходить головним чином в електронному освітньому середовищі, викладач надає необхідну підтримку студентам).

4: *Online Lab* (студенти працюють в онлайн-лабораторії, в спеціальних аудиторіях, викладач контролює навчальний процес у режимі *online*).

5: *Self-Blend* (студенти самі визначають очні заняття, які необхідно супроводити онлайн-курсами).

6: *Online Driver* (студенти вивчають курс іноземної мови дистанційно, в режимі *online*, при цьому атестація проходить традиційно).

Постановка завдання. У статті зроблена спроба визначити та проаналізувати принципи змішаного навчання англійської мови для спеціальних цілей (*ESP*), заснованого на активних методах самостійного надбання знань і роботи з інформацією, розглянути особливості даної технології та перспективи її застосування з метою організації курсу *ESP* в інженерно-педагогічному ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Blended learning - це поєднання певних засобів навчання: навчальна діяльність студента в аудиторії, вивчення іншомовного матеріалу та таких видів діяльності, як обговорення важливих аспектів навчального матеріалу за допомогою електронної пошти або Інтернет-конференцій. Також це комбінування різних засобів презентації навчального матеріалу : face-to-face (очне навчання), online learning (електронне навчання) та self-study learning (самостійне навчання). Змішане навчання створює переваги для результативного викладання іноземної мови із застосуванням складових інтерактивного або дистанційного навчання. Активне використання цієї освітньої технології в процесі викладання іноземної мови в інженерно-педагогічному ЗВО насамперед дає можливість вибудувати індивідуальну освітню траєкторію студента разом із викладачем, з'являється постійна взаємодія студента з одногрупниками та викладачем, зростає відповідальність студента за результати навчання. Для успішної реалізації змішаного навчання викладачеві необхідно не тільки ефективно управляти блендом (поєднання аудиторної та позааудиторної роботи студента), але й спонукати студентів до самостійної та групової роботи, надавати їм онлайн підтримку. Студенти повинні чітко уявляти собі кінцеву мету свого навчання, визначити й сформулювати особистий стиль та план навчання. Студенти разом із викладачем працюють разом, що гарантує більш високу якість навчання іноземній мові. Ми вважаємо, що в інженерно-педагогічному ЗВО застосування цієї технології з метою організації курсу «English for specific purposes (ESP) - Англійська мова для спеціальних цілей» є особливо актуальним питанням. Ця навчальна дисципліна зараз вважається однією з найбільш затребуваних внаслідок свого значного освітнього потенціалу та комунікативної значущості. Використання технології змішаного навчання ESP обумовлюється дефіцитом аудиторного часу, збільшенням кількості годин, які відводяться на самостійну роботу студентів, але, насамперед, зміною ролей студента та викладача в навчальному процесі.

Застосовуючи технологію змішаного навчання під час організації курсу ESP в інженерно-педагогічному ЗВО виникає можливість реалізувати такі принципи: принцип науковості, свідомості, доступності, активності, систематичності та послідовності, міцності засвоєння знань, умінь та навичок, наочності, врахування індивідуальних особливостей студентів. Крім загальнодидактичних принципів, очікується активне застосування електронних освітніх ресурсів і таких видів навчальної діяльності, які мають спрямованість на самостійне отримання знань з іноземної мови та роботу з іншомовною інформацією.

В інженерно-педагогічному ЗВО принцип професійної спрямованості навчання іноземній мові є основним при навчанні ESP й обумовлює всі інші принципи. Навчання ESP у контексті майбутньої професійної діяльності дає можливість визначати, розвивати й покращувати професійно-орієнтовану комунікативну компетенцію до певного рівня, який необхідний, щоб реалізовувати ефективну професійну іншомовну комунікацію. Тобто навчання іноземній мові, з одного боку, має спрямованість на конкретні цілі, необхідні для вдосконалення особистості студента, а з іншого боку, вибудовується з урахуванням його професійної, соціальної та побутової діяльності. Принцип врахування ступеня професійної та іншомовної підготовки студентів передбачає безперервність та комплексність у процесі навчання іноземній мові та вузько спеціалізованих дисциплін на 3-4 курсах інженерно-педагогічного ЗВО. Тому, організовуючи процес навчання ESP, необхідно використовувати на заняттях автентичні професійні матеріали, стимулювати студентів розв'язувати завдання, що передбачають цільове використання іншомовної інформації в майбутній інженерно-педагогічній діяльності. Одночасно з цим, завдання не повинні бути вузько-фаховими, а бути досить різноманітними за змістом та структурою, з метою підготовки гнучкого мислення майбутнього інженера-педагога, який має бути готовим до різних ситуацій професійної комунікації. Разом із принципом професійної спрямованості, принцип автономності навчання іноземній мові - один із головних у процесі застосування технології змішаного навчання ESP, який має включати достатню кількість автентичного іншомовного матеріалу, забезпечити необхідну практику з метою сформувати іншомовні навички та вміння, траєкторію результативного просування до кінцевого результату, постійний

контроль навчальної діяльності студентів, оперативність зворотнього зв'язку, проведення підтримки самостійної навчальної діяльності та наявність сформованої концепції контролю. Принцип гнучкості навчання іноземній мові безпосередньо пов'язаний із можливістю пристосування навчального матеріалу до умов певного процесу навчання з урахуванням індивідуальних характеристик студентів (особистий темп діяльності, метод викладу матеріалу, прийнятне координування процесом навчання). Принцип інтерактивності передбачає зворотній зв'язок та активну форму взаємодії студентів й викладача під час аудиторних занять, та самостійного вивчення навчального матеріалу. У процесі організації курсу ESP самостійне навчання передбачає виконання вправ, які спрямовані на автоматизацію лексико-граматичних навичок, формування вмінь іншомовної діяльності та презентацію проектів в аудиторії. Принцип забезпечення автономності навчальної діяльності студентів означає, що вони можуть брати на себе управління своєю навчальною діяльністю, здійснювати оцінювання й коригування цієї діяльності, а також оцінювати, обробляти й трактувати інформацію самостійно та критично її осмислювати.

Із метою організації успішного самостійного навчання студентів іноземній мові зусилля багатьох методистів спрямовані на створення мультимедійних систем e-learning (електронного навчання) або learning management system (система управління навчанням). Ці системи функціонують у on-line режимі, характеризуються високою інтерактивністю та містять велику кількість самостійних та групових завдань. Ці системи працюють на базі «online platforms», які дають можливість створювати повне іншомовне інформаційне середовище й сприятливі умови для активного вивчення іноземної мови. Застосування електронних інструментів у процесі навчання ESP дає насамперед можливість студенту вибрати свою особисту навчальну траєкторію вивчення іноземної мови, оскільки він працює з ІКТ у зручний для нього час, у зручному місці і стільки, скільки потрібно саме йому, а також він має можливість проводити моніторинг своїх пізнавальних процесів під час організації позааудиторної діяльності. Серед інструментів «online platforms», які можна застосовувати з метою самостійної та групової дослідницької діяльності у процесі організації ESP в інженерно-педагогічному ЗВО, слід згадати про таке: чат (форма групової комунікації в Інтернеті в режимі online); блог (постійно додаються текстові пости або зображення); форум (розділи з метою обговорення/обміну думками щодо конкретних тем online); вікі технології (Інтернет сайт, який користувачі мають можливість видозмінювати самостійно, використовуючи інструменти на самому сайті).

Сьогодні модель змішаного навчання ESP в інженерно-педагогічному ЗВО передбачає, що:

- студенти мають прямий доступ до всіх навчальних матеріалів практичних занять (інформація існує також в електронному вигляді) і без зусиль можуть ними скористатися з метою самостійного вивчення;
- викладач розробляє для кожної групи ресурсну карту, де вказуються основні та додаткові навчальні матеріали, Інтернет посилання, якими студент зможе скористатися у процесі навчання;
- під час використання чатів, форумів, блогів, вікі технологій існує можливість онлайн комунікації;
- проводиться розробка самостійних й групових проектів, які спрямовані на розвиток навичок пошуку та аналізу іншомовної інформації, навчає командній роботі, правильного розподілу обов'язків і відповідальності;
- активно застосовуються аудіо- та відеолекції іноземною мовою, що робить процес навчання ESP більш цікавим і результативним.

Технологія змішаного навчання має за мету сформувати в майбутніх інженерів-педагогів уміння самостійно планувати та організовувати свою навчальну діяльність, орієнтуючись на кінцевий результат. Студенти навчаються приймати рішення, робити усвідомлений вибір та нести за нього відповідальність. У студентів формуються навички та вміння працювати в іншомовному інформаційному просторі, самостійно вести пошук, відбирати та аналізувати інформацію, представляти результат, використовуючи

різноманітні сучасні технології, тобто відбувається формування необхідних мовленнєвих та соціокультурних компетенцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У контексті зміни освітньої парадигми інженерно-педагогічної освіти, що насамперед передбачає зміну ролей викладача та студента, спрямованість на самостійне вивчення іноземної мови, активне застосування ІКТ під час навчального процесу, виникає потреба в нових освітніх технологіях. Використовуючи технологію змішаного навчання у процесі організації курсу ESP в інженерно-педагогічному ЗВО, можна сформувати освітнє середовище, яке відповідає запитам сучасного професійного товариства та надає можливість підвищити результативність навчання іноземній мові. Приймаючи до уваги принципи змішаного навчання ESP в інженерно-педагогічному ЗВО, які були розглянуті, можемо констатувати, що цьому сприятимуть такі умови: підвищення рівня студентської автономності; пристосовність моделі; розумне витрачання аудиторного часу й самостійної діяльності студентів; врахування індивідуальних характеристик студентів; використання різних засобів педагогічного впливу; збільшення обсягу навчального матеріалу; інтерактивність навчання іноземній мові; наявність абсолютного доступу до навчальних матеріалів. У таких умовах суттєво розширюються освітні можливості, а також збільшується результативність процесу підготовки сучасного висококваліфікованого інженера-педагога.

Список використаних джерел

1. Бондарева Е.В. Профессиональная компетентность специалиста в условиях становления информационного общества / Е. В. Бондарева //Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер.: Университетское образование. – 2003. – № 6. – С. 44-48.
2. Бондарев М.Г. Портфолио как средство повышения эффективности формирования профессионально ориентированной иноязычной коммуникативной компетенции [Электронный ресурс] / М. Г. Бондарев, А. С. Трач // Информатика, вычислительная техника и инженерное образование. – 2011. – № 2 (4). – С. 13-20. – Режим доступа: <http://digital-mag.tti.sfedu.ru/> . – Дата обращения : 14.01.2018 г.
3. Костина Е.В. Модель смешанного обучения (Blended Learning) и ее использование в преподавании иностранных языков / Е. В. Костина //Известия высших учебных заведений. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – Т. 1, № 2. – С. 141-144.
4. Кларин М.В. Андрагогика: наука обучения взрослых людей [Электронный ресурс] / М. В. Кларин. – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2004/08/25/andragogika_nauka_obuchenija_vzroslykh.html. – Дата обращения : 22.12.2017г.
5. Матухин Д.Л. Технология организации смешанного обучения иностранному языку в высшем учебном заведении [Электронный ресурс] / Д.Л. Матухин. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-organizatsii-smeshannogo-obucheniya-inostrannomu-yazyku-v-vysshem-uchebnom-zavedenii> . – дата обращения 25.01.2018 г..
6. Орлова М.С. Модели смешанного обучения и их применение при обучении программированию / М. С. Орлова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ito.edu.ru/2008/MariyEI/IV/IV-0-5.html>. – Дата обращения : 15.12.2017 г.
7. Фандей В.А. Теоретико-прагматические основы использования формы смешанного обучения иностранному (английскому) языку в языковом вузе:автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. А. Фандей. – М., 2012. – 23 с.
8. Bonk C. J. Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs / C. J.Bonk, C. R.Graham. – San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2006. – * p.
9. Oxford R. L. Teaching and Researching: Language Learning Strategies. Pearson Longman / R. L.Oxford.–[S. L],2011.– 360 p.
10. Watson J. Blended learning: The convergence of online and face-to-face education /J.Watson ;North American Council for Online Learning. – [S. L],2008. – 16 p.

References

1. Bondareva, EV 2003, 'Professionalnaja kompetentnost specialista v uslovijah stanovlenija informacionnogo obshhestva'[Professional competence of a specialist in the conditions of the formation of the information society], *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija Universitetskoe obrazovanie*, no. 6, pp. 44-48.

2. Bondarev, MG & Trach, AS 2011, 'Portfolio kak sredstvo povysheniya jeffektivnosti formirovaniya professionalno orientirovannoj inozazychnoj kommunikativnoj kompetencii' [Portfolio as a means of increasing the effectiveness of the formation of professionally oriented foreign-language communicative competence], *Informatika, vychislitel'naja tehnika i inzhenernoe obrazovanie*, no. 2 (4), pp. 13-20, viewed 14 January 2018, <<http://digital-mag.tti.sfedu.ru/>>.
3. Kostina, EV 2010, 'Model smeshannogo obuchenija (Blended Learning) i ee ispolzovanie v prepodavanii inostrannyh jazykov' [The Blended Learning model and its use in teaching foreign languages], *Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Serija Gumanitarnye nauki*, vol. 1, no. 2, pp. 141-144.
4. Klarin, MV n.d., *Andragogika: nauka obuchenija vzroslyh ljudej*, [Andragogy: the science of adult learning] viewed 22 December 2017, <http://www.elitarium.ru/2004/08/25/andragogika_nauka_obuchenija_vzroslykh.html>.
5. Matuhin, DL n.d., *Tehnologija organizacii smeshannogo obuchenija inostrannomu jazyku v vysshem uchebnom zavedenii*, [The technology of organization of mixed instruction in a foreign language in a higher educational institution] viewed 25 January 2018, <<http://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-organizatsii-smeshannogo-obucheniya-inostrannomu-yazyku-v-vysshem-uchebnom-zavedenii>>.
6. Orlova, MS n.d., *Modeli smeshannogo obuchenija i ih primenenie pri obuchenii programmirovaniju*, [Models of mixed instruction and their application in teaching programming] viewed 15 December 2017, <<http://ito.edu.ru/2008/MariyEl/IV/IV-0-5.html>>.
7. Fandej, VA 2012, 'Teoretiko-pragmaticheskie osnovy ispolzovanija formy smeshannogo obuchenija inostrannomu (anglijskomu) jazyku v jazykovom vuze' [Theoretical and pragmatic basics of using the form of mixed instruction in a foreign language (English) in a language university], *Kand.ped.n. abstracr*, Moskva.
8. Bonk, CJ & Graham, CR 2006, *Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*, CA: Pfeiffer Publishing, San Francisco.
9. Oxford, RL 2011, *Teaching and Researching: Language Learning Strategies*. Pearson Longman.
10. Watson, J 2008, *Blended learning: The convergence of online and face-to-face education*. North American Council for Online Learning.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2018р.